

УДК 930.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/63-1-2>

Юрїї ВОЙТЕНКО,
 orcid.org/0000-0003-3782-5471
 кандидат історичних наук, доцент,
 докторант кафедри історії і культури України
 та спеціальних історичних дисциплін
 Університету Григорія Сковороди в Переяславі
 (Переяслав, Київська область, Україна) Polistnicht@gmail.com

«НОВИЙ СОЮЗНИЙ ДОГОВІР» ЯК ІДЕЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ СРСР ТА МІСЦЕ УКРАЇНИ І КРАЇН БАЛТІЇ У ЦЬОМУ ПРОЦЕСІ

У даній статті здійснено огляд процесу втілення радянським керівництвом ідеї нового Союзного договору з метою збереження СРСР, який втрачав свій вплив і контроль на колись приєднані до нього республіки. У статті зазначено, що наприкінці 80-х років 20 століття економічна, ідеологічна та інші кризи негативно впливали на легітимність центральної влади, а отже і на весь існуючий радянський лад. Політика «перебудови» і «гласності» сприяла появі нових громадянських свобод, які у публічній площині виявлялися різними видами протестів проти існуючої авторитарної системи. Особливо це знаходило своє вираження у тих країнах, котрі були дотичними до західного, капіталістичного світу. Найбільш це стало виражено у країнах Балтії, починаючи з Естонії, а згодом у Литві і Латвії. Ці країни намагалися скористатися з наявних свобод в епоху так званої «горбоманії» і проголосити свої суверенітети. Оскільки ці суверенні права потрібно було закріпити на рівні СРСР, то у естонців з'явилася ідея створення нового Союзного договору. Згодом, після економічного та військового тиску з боку Москви на країни Балтії, останні відмовились брати участь у такому Договорі, проте ідея ця знайшла своє продовження у діях столичного керівництва. Саме Президент СРСР М. Горбачов почав педалювати активно це питання серед лідерів союзних республік, з метою збереження Союзу у новому форматі. Провівши всесоюзний референдум і отримавши бажаний результат влада мала реалізувати його шляхом підписання такого Договору між усіма республіканськими лідерами. Проте події серпня 1991 р. (відомі як «путч» заколотників у Москві), зірвали та унеможливили підписання нового Союзного договору найближчим часом. Внаслідок цих подій країни Балтії і Україна проголошують свою незалежність. Протягом осені 1991 року відбуваються невдалі спроби переконати українську владу підписати цей Договір, адже українці вже готувалися до національного референдуму 1 грудня. За результатами цього плебісциту українці остаточно підтримують свою незалежність і 8 грудня всенародно обраний Президент України Л. Кравчук підписує разом з Президентом Росії Б.Єльциним і спікером парламенту Білорусії Угоду про розпад Радянського Союзу. Згодом до цих трьох країн приєднуються азійські радянські республіки і СРСР припиняє своє існування. Тобто, як сама ідея, так і методика збереження Радянського Союзу шляхом підписання нового Союзного договору призвела не до його консервації, а до протилежних наслідків – його занепаду.

Ключові слова: Договір, Союз, президент, незалежність, республіка.

Yurii VOITENKO,
 orcid.org/0000-0003-3782-5471
 PhD in History, Associate Professor,
 Doctoral student at the Department of History and Culture of Ukraine
 and Special Historical Disciplines
 Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
 (Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) Polistnicht@gmail.com

“THE NEW UNION TREATY” AS THE IDEA OF PRESERVING THE USSR AND THE PLACE OF UKRAINE AND THE BALTIC COUNTRIES IN THIS PROCESS

This article reviews the process of implementation by the Soviet leadership of the idea of a new Union Treaty with the aim of preserving the USSR, which was losing its influence and control over the republics once attached to it. The article states that at the end of the 80s of the 20th century, economic, ideological and other crises had a negative impact on the legitimacy of the central government, and therefore on the entire existing Soviet system. The policy of “perestroika” and “glasnost” contributed to the emergence of new civil liberties, which were manifested in the public sphere by various types of protests against the existing authoritarian system. This was especially expressed in those countries that were tangential to the Western, capitalist world. This became most pronounced in the Baltic states, starting with Estonia, and later in Lithuania and Latvia. These countries tried to take advantage of the available freedoms in the era of the so-called

“Horbomania” and declare their sovereignty. Since these sovereign rights had to be secured at the level of the USSR, the Estonians had the idea of creating a new Union Treaty. Later, after economic and military pressure from Moscow on the Baltic states, the latter refused to participate in such a Treaty, but this idea found its continuation in the actions of the capital's leadership. It was the President of the USSR, M. Gorbachev, who began actively pedaling this issue among the leaders of the Union republics, with the aim of preserving the Union in a new format. Having held an all-Union referendum and received the desired result, the authorities had to implement it by signing such an Agreement between all republican leaders. However, the events of August 1991 (known as the “putsch” of the rebels in Moscow) disrupted and made it impossible to sign a new Union Treaty in the near future. As a result of these events, the Baltic states and Ukraine declare their independence. During the fall of 1991, there were unsuccessful attempts to convince the Ukrainian authorities to sign this Agreement, because the Ukrainians were already preparing for a national referendum on December 1. According to the results of this plebiscite, Ukrainians finally support their independence, and on December 8, the popularly elected President of Ukraine, L. Kravchuk, together with the President of Russia, B. Yeltsin, and the Speaker of the Parliament of Belarus, signs the Agreement on the Dissolution of the Soviet Union. Later, the Asian Soviet republics joined these three countries and the USSR ceased to exist. That is, both the very idea and the method of preserving the Soviet Union by signing a new Union Treaty did not lead to its conservation, but to the opposite consequences – its decline.

Key words: Treaty, Union, President, Independence, Republic.

Постановка проблеми. З приходом до влади на посаду Генерального секретаря КПРС М. Горбачова у 1985 році соціально-економічна криза в СРСР ставала все гострішою. Її причинами були: неефективність ведення господарством у ручному режимі, невідповідність між планом і його здійсненням, незацікавленість працівника у кінцевому продукті, суттєве падіння цін на нафту тощо. Окрім цього, негативно впливав на політичну складову цієї кризи й геополітичний чинник. Так, не заважаючи на погіршення стану в економіці, центр намагався продовжувати «холодну війну» зі США за світову гегемонію, що було досить затратно. Зокрема, радянські війська були залучені у безглузду десятилітню війну в Афганістані (1979–1989 рр.). Попри це, наприкінці 80-х рр. Союз втрачав контроль над т.зв. «країнами соцтабору» у східній Європі (від східної Німеччини і до Польщі), але влада не допускала потенційну втрату жодної зі своїх радянських республік, у тому числі в Балтії.

Країни ж Балтії, відчувши послаблення радянського авторитарного режиму за нового ліберального московського керманіча М. Горбачова, спробували першими, серед усіх інших республік СРСР, заявити про свої права на власні держави. Так, ще 16 листопада 1988 р. парламент Естонії підтримав декларацію про суверенітет, а навесні 1990 року такі декларації ухвалили її сусіди (Литва і Латвія). Попри це, справжні дії щодо реалізації курсу у бік вільної держави здійснила саме Литва, котра 11 березня 1990 року проголосила свою незалежність і у такий спосіб створила небезпечний для центру прецедент. М. Горбачов з цим рішенням новообраного литовського парламенту (більшість якого складав народно-демократичний рух Литви за перебудову – «Саюдіс») категорично не погодився і спробував чинити на них тиск. Спочатку це була економічна блокада

Литви (з квітня по червень 1990 р.), а згодом 11 січня 1991 р. були застосовані у Вільнюсі радянські війська з метою «відновлення чинності конституції СРСР». Внаслідок такого силового сценарію, 13 січня біля столичної телевежі загинуло 13 цивільних і сотні протестувальників були пораненими. Попри це литовцям вдалося захистити свою свободу і демократію. Також ці дії свідчили про не особливу гуманність влади на чолі з М. Горбачовим (як вияв т. зв. «горбоманії»).

Ще одним з факторів делегітимації владної верхівки СРСР було замовчування найбільшої екологічної катастрофи в історії людства. Внаслідок вибуху четвертого енергоблоку на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 р. радянське керівництво все ж таки організувало через п'ять днів у Києві декількасоттисячну демонстрацію до т. зв. «Дня солідарності всіх трудящих» (1 травня). Демонстрація відбулася навіть не зважаючи на те, що столиця УРСР розміщена майже за 100 км. від епіцентру викиду найпотужнішої за історію людства радіації. Згодом, інформація про чорнобильську трагедію стала відомою як в Україні, так і у всьому світі. Народ згодом зрозумів, що влада для своєї легітимації прямо поставила під загрозу їх здоров'я і безпеку під час демонстрації.

Всі ці проблеми, котрі визріли у різних сферах (соціально-економічна, геополітична, екологічна тощо), які відбувалися наприкінці 80-х років 20 століття в умовах політики «перебудови» та «гласності», призвели до того, що радянське керівництво змушене було вдатися до радикальних заходів для збереження СРСР.

Одним з таких кроків для стабілізації ситуації в державі міг стати новий Союзний договір між республіками, згідно якого буде передано більше повноважень від столичного центру до периферій. Такі функції мають бути визначені шляхом досягнення компромісів під час зустрічей центрального

керівництва держави і лідерів республік. Окрім повноважень на місця, пропорційно збільшиться відповідальність місцевої еліти за їх дії.

Метою статті є розгляд особливостей просування радянською владою ідеї збереження СРСР шляхом укладання між республіками і центром нового Союзного договору в умовах суспільно-політичної та соціально-економічної кризи.

Виклад основного матеріалу. Ідея створення нового Союзного договору вперше була піднята 16 листопада 1988 р. у Верховній Раді Естонської РСР одночасно з ухваленням Декларації про суверенітет. Того дня Президія Верховної Ради Естонської РСР у своїй резолюції до Верховної Ради СРСР запропонувала розробити новий Союзний договір, спираючись на вже ухвалену Декларацію про суверенітет (Резолюція, 1988). На думку автора, у такий спосіб влада Естонської РСР намагалася легалізувати проголошені повноваження (зокрема, верховенство своїх законів над загальносоюзними), які вона закріпила у Декларації про суверенітет, на рівні структур всього СРСР, уклавши новий Союзний договір. Спонукало естонську сторону до появи такої Декларації (про суверенітет), незгода з рішенням Президії Верховної Ради СРСР, згідно якого «на всенародне обговорення мало виноситись питання змін і доповнень до Конституції СРСР які виключають конституційне право Естонської РСР на самовизначення» (Резолюція, 1988). Відповідно, Верховна Рада Естонської РСР 16 листопада 1988 р. вносить необхідні поправки до своєї Конституції, що значно сприяє фактичній самоврядності естонців, на відміну від інших союзних республік. Цей безпрецедентний сміливий крок естонського керівництва згодом підштовхне до аналогічних дій з боку інших «балтійських сестер», а також деяких союзних республік (зокрема і Україну). Цього ж дня, Верховна Рада Естонської РСР ухвалює Резолюцію «Про Союзний договір» (Резолюція, 1988).

Такий поштовх естонців дає можливість центральному керівництву у Москві «зачепитися» за нього і спробувати направити це у власне русло, тобто взяти ініціативу по цій темі у свої руки. При цьому, виходячи з того, що протягом 1990 року рядом радянських республік (зокрема: Естонія, Литва, Латвія, Україна, Росія) ухвалили власні Декларації про державний суверенітет, то центру потрібно було вже з цим рахуватися при напрацюванні тексту нового Союзного договору. Так, в тексті Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, про майбутній Союзний договір зазначалося так: «Принципи

Декларації про державний суверенітет України використовуються для укладання союзного договору» (Декларація, 1990).

Попри це, 21 листопада 1990 р. Рада Балтійських держав (Литви, Латвії і Естонії) звернулася листом до Верховної Ради СРСР у якому зазначила, що у зв'язку з посяганням на суверенні права цих країн, а також погрози насиллям у бік демократично обраних інститутів влади та односторонньої відміни чинності законодавства зазначених держав з боку СРСР, вони не будуть приєднуватися до нового Союзного договору. Проте й надалі ці країни (Латвія, Литва і Естонія) можуть вести перемовини і ухвалювати міжнародні договори з СРСР і його республіками, щодо питань політичного, економічного та іншого співробітництва (Звернення, 1990). Тобто, подавши ідею нового Союзного договору, Естонія, разом з своїми «Балтійськими сестрами» (Литвою і Латвією), вже не будуть його підписувати. Попри це, дана ідея вже була запущена центром у суспільний простір СРСР і влада продовжила її педалювати далі.

Розуміючи необхідність ухвалення нового Союзного договору і набуття ним загальнонародної легітимності, 24 грудня 1990 року депутати Верховної Ради СРСР підтримали рішення про проведення всенародного референдуму щодо збереження СРСР в оновленому форматі, ухваливши необхідний закон (Закон, 1990).

17 березня 1991 р. відбувся всесоюзний (т. зв. «горбачовський») референдум, згідно якого 76,4% підтримали збереження оновленого Союзу (в Україні – 70,2%) (Україна, 2007: 934). Окрім того, Україна провела у цей час ще й свій республіканський (т. зв. «кравчуківський») референдум, щодо перебування у складі оновленого СРСР згідно ухвалені 16 липня 1990 року Декларації про державний суверенітет. За результатом цього республіканського референдуму, підтримки склала – 80,2% (Україна, 2007: 934). Тобто, за обома голосуваннями, українці та інші народи СРСР абсолютною більшістю голосами підтримували ідею збереження Союзу в оновленому форматі. Звісно, це не могло не тішити Президента СРСР М. Горбачова, адже такий стан справ дозволяв йому й далі бути при владі на чолі найбільшої держави світу. Рішення референдуму 17 березня потрібно було реалізувати де-юре на найвищому політичному рівні (між керівництвом СРСР і союзними республіками), що не мало становити особливих проблем, враховуючи ієрархію та методіку впровадження рішень з центру на місця в СРСР, а також всезагальну легітимність проведеного плебісциту.

23 квітня 1991 року М. Горбачов зібрав керівників дев'яти союзних республік (адже з 15 радянських республік відмовились підписувати такий Договір три країни Балтії, а також Молдова, Грузія і Вірменія) в урядовій резиденції у Ново-Огарьово. Внаслідок засідання було вирішено якнайшвидше розробити текст нового Союзного договору. Його проект обговорювався представниками республік у тому ж місці ще й 3 червня, в якому наддержавне утворення мало називатися вже не СРСР, а Союз Суверенних Держав (ССД) і 17 червня його було парафровано (Україна, 2007: 934).

Вже 27 червня текст проекту нового Союзного договору було оприлюднено у газеті «Правда». Згідно домовленостей між сторонами, у липні 1991 року республіканським парламентам давався лише один день на його обговорення (Україна, 2007: 935), (оскільки влада спиралась на рішення всесоюзного референдуму 17 березня з його 76% підтримки ідеї нового Союзу). По суті, це мало виглядати як проста, проте офіційна та урочиста формальність, яку потрібно лише легітимізувати підписами. Проте, ця «формальність» перетворилася у своєрідне «перетягування канату» по ряду питань (найголовніше це питання податків і зборів які мали залишатися на місцях, а які мали йти до центру).

У той же день, Верховна Рада УРСР ухвалює Постанову, згідно якої доручає парламентським комісіям розглянути відповідність нового Союзного договору Декларації про державний суверенітет України, а також уряду і Академії наук підготувати економічні розрахунки та надати правові висновки входження до такого Союзу (Про проект, 1991). Такі дії українського керівництва для центрального керівництва виглядали як своєрідний «саботаж» у частині затягування процедури підписання нового Союзного договору.

23 липня 1991 р. відбулася чергова нарада керівництва СРСР, РСФСР та інших республік щодо розгляду оновленого тексту Союзного договору, де й було вирішено найбільш проблемні питання по його змісту (Медведев, 2010).

Наступного дня (24 липня) М. Горбачов зазначив, що робота над цим Договором завершена. Лише 3 серпня було опубліковано звернення М. Горбачова у якому зазначалося, що з 20 серпня Союзний договір відкритий до підписання (Верт, 2001: 460). Останню редакцію цього Договору було оприлюднено лише 15 серпня 1991 р. Проте, як зазначає у своїх спогадах про цей процес напередодні «путчу» наблизений до Президента РСФСР Б. Єльцина О. Коржаков: «Я знав як важко

йшли перемовини між республіками, як не просто тягнувся ново-огарьовський процес, але нарешті компромісу було досягнуто. Горбачов практично на все погодився і через два дні мали підписати новий союзний договір» (Чоловіча, 2007).

Щоб завадити підписанню оновленого Союзного договору, серед найбільш консервативних представників діючої влади, 18 серпня був створений т.зв. «ДКНС» (Державний комітет з надзвичайного стану) на чолі з віце-президентом СРСР Г. Янаєвим. У цей час М. Горбачов, який вже був Президентом СРСР, перебував на відпочинку в Криму на дачі у Форосі. Самопроголошений Комітет залучивши армію та силові структури з відповідними керівниками, оголосив з 19 серпня 1991 р. надзвичайний стан в Москві. За однією з версій, путч був спробою зірвати підписання нового Договору, адже після його ухвалення, буде переформатовано уряд і чинні міністри та голови служб (зокрема ті, що увійшли до ДКНС) змушені будуть покинути свої посади. Проте, т. зв. «путч» (державний переворот) 19-21 серпня 1991 р. для його організаторів закінчився невдало і заколотники були заарештовані. Після повернення М. Горбачова в столицю, внаслідок його деблокування у Криму (після поразки «путчу»), він знову приступив до своїх обов'язків. Проте ці три дні «перевороту» серпня кардинально змінили ситуацію всередині держави. Ряд союзних республік, після поразки дій «путчистів», проголосили свою незалежність. Це зробили: Естонія (20 серпня), Латвія (21 серпня), Україна (24 серпня) та інші союзні республіки (протягом місяця). Союз «розсипався» на окремі незалежні держави.

30 серпня 1991 р. Президія Верховної Ради УРСР ухвалює Постанову, згідно якої скасовує Постанову «Про проект Договору про Союз Суверенних Держав» (Про проект, 1991).

Попри ці тенденції, Президент М. Горбачов, вважаючи й досі себе легітимним керівником поки що існуючого на той час СРСР, продовжував наполягати на підписанні Союзного договору, не розуміючи, що «точка неповернення» була вже пройдена (20–21 серпня).

Так, у вересні 1991 р. під час позачергового з'їзду народних депутатів СРСР було оприлюднено заяву М. Горбачова та лідерів дев'яти республік щодо підписання нового Союзного договору (Україна, 2007: 942) у форматі ССД як нової конфедерації, враховуючи ухвалені республіками Декларації про державні суверенітети. Підписати новий Договір планувалося 9 грудня 1991 у Мінську. 14 листопада 1991 р. згоду на підписання такого Договору дали лише сім з дев'яти рес-

публік (окрім вже України та Азербайджану). Згодом, 18 листопада своєю незгоду з текстом нового Союзного договору висунув Президент Росії Б. Єльцин, адже під час перемовин, на його думку, «прийшлося піти на більші компроміси, ніж потрібно було б» (Черняєв, 2002). Вже 25 листопада у Державній Раді Б. Єльцин відмовлявся взагалі підписувати узгоджений тест зазначеного Договору (Грачов, 2001).

Попри це, українське керівництво, хоча формально приєдналося до цього процесу, проте більше «замілювало очі» союзному центру, адже у повній мірі готувалося до підсумкового референдуму щодо незалежності, котрий мав відбутися 1 грудня 1991 р. Голові Верховної Ради України Л. Кравчуку, важливо було протягом всієї осені «витримати удари» від Москви щодо тиску на нього у частині підписання Союзного договору. Цей тримісячний лаг часу потрібен був для проведення агітації щодо необхідності незалежності України і підсумкового проведення всеукраїнського референдуму, котрий мав відбутися разом з виборами першого президента (1 грудня 1991 р.) на яких сам же спікер Л. Кравчук брав участь. Внаслідок референдуму 1 грудня 1991 р. 90,32% українців підтримали Акт проголошення незалежності, а також 61,59% обрали першим президентом України Л. Кравчука (Вибори, 2012).

Такі результати всенародного плебісциту 1 грудня давали підстави новобраному Президенту незалежної України Л. Кравчуку відмовитись від підписання нового Союзного договору, до якого продовжував закликати глава СРСР М. Горбачов. Що дуже важливо, що показник голосування українців за власну незалежність (90,32%) від 1 грудня 1991 р., «перекрив» показник їхньої підтримки під час плебісциту 17 березня щодо нового Союзного договору (70,2%), аж на понад 20% протягом менше, ніж за 9 місяців.

7–8 грудня 1991 р. у Білорусії (в Біловезькій Пущі) зустрічались президенти України Л. Кравчук, РФ Б. Єльцин і голова білоруського парламенту С. Шушкевич (формальний ініціатор зустрічі). Варто зазначити, що Л. Кравчук у своїх мемуарах пише, щодо цієї події «Борис Миколайович (Єльцин – авт.) довгий час сподівався на підписання нової союзної угоди на конфедеративних засадах, але дуже добре розумів, що без України ніякого договору не буде». (Кравчук, 2002: 119). Л. Кравчук додавши позицію Б. Єльцина зазначив, що що останній: «... не раз наголошував: рішення Росії щодо приєднання до Союзу багато в чому залежатиме від рішення України» (Кравчук, 2002: 119). За твердженням історика С. Пло-

хія: «Єльцин зробив останню спробу переконати Кравчука підписати новий союзний договір, коли зустрівся з ним у Біловезькій пущі на території Білорусії 8 грудня 1991 р.» (Плохій, 2016: 413). Це дає підстави вважати, що саме М. Горбачов просив Б. Єльцина переконати Л. Кравчука підписати новий Союзний договір до 9 грудня, адже Україна не бажала це робити. Без України цей новий Союз не міг бути вагомим навіть для інших 6 республік. Проте, Кравчук, як легітимний перший президент незалежної України відмовився це зробити. Після такої відмови з боку української сторони підписувати новий Союзний договір, як зазначає той же С. Плохій, відповідь Президента РФ Б. Єльцина була така: «Якщо Україна не готова до підписання, то й Росія не буде цього робити» (Плохій, 2016: 413).

Тобто, хоча зустріч у Білорусії з самого початку не мала на меті розпад СРСР, а, схоже, навпаки – його збереження разом з Україною. Вийшло саме так, що не Президент РСФСР Б. Єльцин схилив Президента України Л. Кравчука до підписання нового Союзного договору, а навпаки (другий переконав першого у недоцільності нового Союзного договору). Підставами для Президента Л. Кравчука були рішення народу на референдумі 1 грудня і вибори його як Президента. Якщо друге у Б. Єльцина також було (він був всенародно обраним Президентом РСФСР), то найголовніше, першого (незалежності за підтримки більшості народу) – ні. У Президента СРСР М. Горбачова ж не було ні всенародної легітимності (адже його обрав з'їзд партії, а не народ), а відповідно, жодної суверенної території на яку його влада поширювалася б. Як стверджує у своїх спогадах про ці перемовини наблизений до новообраного Президента РСФСР Б. Єльцина О. Коржаков: «...коли зібралися лідери трьох республік, мови про розпад СРСР не було і раптом Кравчук сказав Єльцину: «Борис Миколайович, ви вважаєте, Союзний договір потрібен? Ну що ж я повертаюся у Київ тим, ким і був – одноосібним керівником України, а ви?». Дає зрозуміти, що все одно буде другим (після Горбачова – авт.)... У відповідь Єльцин відповів: «А що, дійсно, пора з цим Горбачовим закінчувати»» (Чоловіча, 2007).

Саме у Біловезькій Пущі три керівники 8 грудня 1991 року підписують Угоду про розпад СРСР (у тексті якої зазначено, що «СРСР як суб'єкт міжнародного права і геополітична реальність припиняє своє існування») і створення натомість – Союзу незалежних держав (СНД) (Кубальський, 2003: 283), до якого 21 грудня приєднуються центральноазійські республіки.

Остаточну крапку у історії вже неіснуючого СРСР поставить сам Президент СРСР М. Горбачов, покинувши добровільно свою посаду 25 грудня 1991 р., а наступного дня оголошує про свій саморозпуск союзний парламент.

Таким чином, спроба змістити акценти проблем з центру на місця через створення нового Союзного договору і створення конфедерації радянських республік зазнала краху. Намагання насильно стримати децентралізацію у серпні 1991 р. т.зв. «путчистами» зазнала невдачі і ще більше прискорила протилежний процес. Результат

втілення цієї горбачовської «ідеї-фікс» (новий Союзний договір), за якої центр мав втримати республіки і зберегти свої посади – виявилось провалом. Україна та інші республіки, скориставшись нагодою невдалого державного перевороту у центрі, проголосили свою незалежність. Після підтримки цієї незалежності на референдумі, Україна разом з іншими союзними республіками, ліквідувавши наддержавне утворення СРСР, утворили СНД, котра стала не конфедеративним Союзом Суверенних Держав, а міжнародною організацією – Співдружністю Незалежних Держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Верт Н. Історія Радянської держави. 1900–1991. Навчальний посібник. Рівне «Вертекс», 2001. 480 с.
2. Вибори в незалежній Україні. Вісник ЦВК. 2012. № 3 (24). С. 74.
3. Грачѳв А. Горбачѳв. Человек, который хотел, как лучше... 2001. URL: <https://www.knigago.com/books/nonf-all/nonf-biography/36997-andrey-grachyov-gorbachyov.-chelovek-kotoryiy-hotel-kak-luchshe./?p=7>
4. Декларация про державний суверенитет України. 16.07.1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>
5. Закон СРСР Про всенародне голосування (референдум СРСР). 27.12.1990. № 1869-I. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/156038__156038
6. Обращение Совета Балтийских Государств к Верховному Совету СРСР. 21.11.1990. URL: https://ru.wikisource.org/wiki/Обращение_прибалтийских_республик_к_Верховному_Совету_СССР_от_21.11.1990.
7. Кравчук Л. Маємо, те що маємо: Спогади і роздуми. К. : Століття, 2002. 392 с.
8. Кубальський О. Н. Біловезька угода про створення СНД 1991. Енциклопедія історії України: у 10 т. Київ : Наукова думка, 2003. Т. 1. 688 с.
9. Медведев Р. Советский Союз. Последние годы жизни. Конец советской империи. 2010. URL: <http://www.koniec-imperii.ru/novo-ogarevskij-process>
10. Плохій С. Брама Європи: історія України від скіфських воєн до незалежності. Х., 2016. 496 с.
11. Про проект Договору про Союз Суверенних Держав, представлений Президентом СРСР. Постанова Верховної Ради УРСР. 27 червня 1991 р. № 1272-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1272-12#Text>
12. Резолюция Верховного Совета Эстонской РСР о Союзном договоре. 16.11. 1988 р. URL: https://web.archive.org/web/20160911210715/http://hpc-strategy.ru/suverenitety_respublik_ssr/19881118_estoniya_deklaraciya_i_drugie_dokumenty/
13. Україна: політична історія. XX – початок XXI ст. Редрада: В.М. Литвин (голова) та ін. Редкол.: В.А. Смолий, Ю.А. Левенець (співголови) та ін. К. : Парламентське видавництво, 2007. 1028 с.
14. Черняев А. 1991 р.: дневник помощника Президента СРСР. 12.09.2002 р. URL: <http://lib.ru/MEMUARY/GORBACHEV/chernow.txt>
15. Мужской разговор. Бульвар Гордона. № 48. 2007. URL: http://www.bulvar.com.ua/gazeta/archive/s48_42981/4024.html

REFERENCES

1. Vert N. (2001) Istoriiia Radianskoi derzhavy. 1900-1991 [History of the Soviet state. 1900-1991]. Navchalnyi posibnyk. 480. [in Ukrainian].
2. Vybery v nezalezhnii Ukraini [Elections in independent Ukraine]. Visnyk TsVK. 2012. №3 (24). P. 74. [in Ukrainian].
3. Hrachѳv A. (2001) Horbachѳv. Chelovek, kotoryi khotel, kak luchshe... [Gorbachev A person who wanted the best...]. URL: <https://www.knigago.com/books/nonf-all/nonf-biography/36997-andrey-grachyov-gorbachyov.-chelovek-kotoryiy-hotel-kak-luchshe./?p=7> [in Russian].
4. Deklaratsiia pro derzhavnyi suverenitet Ukrainy [Declaration on State Sovereignty of Ukraine]. 16.07.1990 r. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> [in Ukrainian].
5. Zakon SRSR Pro vsenarodne holosuvannia (referendum SRSR) [About the national vote (referendum of the USSR)]. 27.12.1990. №1869-I. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/156038__156038 [in Ukrainian].
6. Obrashchenye Soveta Baltyiskykh Hosudarstv k Verkhovnomu Sovetu SRSR [Address of the Council of the Baltic States to the Supreme Soviet of the USSR]. 21 lystopad 1990 r. URL: https://ru.wikisource.org/wiki/Obrashchenye_prybaltyiskykh_respublyk_k_Verkhovnomu_Sovetu_SSSR_ot_21.11.1990 [in Russian].
7. Kravchuk L. (2002) Maiemo, te shcho maiemo: Spohady i rozdumy [We have what we have: Memories and reflections]. 392. [in Ukrainian].
8. Kubalskyi O. N. (2003) Bilovezka uhoda pro stvorennia SND 1991 [Białowieża Agreement on the Creation of the CIS 1991]. Entsyklopediia istorii Ukrainy. 1. 688 s. [in Ukrainian].

-
9. Medvedev R. (2010) Sovetskyi Soiuz. Poslednye hodi zhyzny. Konets sovetskoi ymperyy [Soviet Union. Last years of life. The end of the Soviet empire]. URL: <http://www.konec-imperii.ru/novo-ogarevskij-process> [in Russian].
 10. Plokhii S. (2016) Brama Yevropy: istoriia Ukrainy vid skifskyykh voien do nezalezhnosti [Gateway to Europe: the history of Ukraine from the Scythian wars to independence]. 496. [in Ukrainian].
 11. Pro proekt Dohovoru pro Soiuz Suverennykh Derzhav, predstavlenyi Prezydentom SRSR. Postanova Verkhovnoi Rady URSR [About the draft Treaty on the Union of Sovereign States, presented by the President of the USSR]. 27 chervnia 1991 r. № 1272-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1272-12#Text>
 12. Rezoliutsiia Verkhovnoho Soveta Estonskoi RSR o Soiuznom dohovore [Resolution of the Verkhovna Rada of the Estonian SSR On the Union Treaty]. 16.11.1988 g. URL: https://web.archive.org/web/20160911210715/http://hpc-strategy.ru/suverenitety_respublik_sssr/19881118_estoniya_deklaraciya_i_drugie_dokumenty/ [in Russian].
 13. Ukraina: politychna istoriia. XX – pochatok XXI st. (2007) [Ukraine: political history. 20th – beginning of the 21st century]. Redrada: V.M. Lytvyn (holova) ta in. Redkol.: V.A. Smolii, Yu.A. Levenets (spivholovy) ta in. 1028. [in Ukrainian].
 14. Cherniaev A. (2002) 1991 r.: dnevnyk pomoshchnyka Prezydenta SRSR [1991: Diary of the Assistant to the President of the USSR]. URL: <http://lib.ru/MEMUARY/GORBACHEV/chernow.txt> [in Russian].
 15. Muzhskoi razghovor (2007) [Male conversation]. Bulvar Hordona. 48. URL: http://www.bulvar.com.ua/gazeta/archive/s48_42981/4024.html [in Russian].